

בענין ירושת הבת, ומנהג שטר חצי זכר¹⁴⁴

פתיחה¹⁴⁵

נתתי לבי לבאר המנהג שהיה נהוג בדורות הקודמים, לתת לבתו בעת שהשיאה שטר שתטול בירושה כחצי חלק שמקבל בן זכר. ואם כי בדורינו נתבטל המנהג, וצריך ביאור הטעם למה נתבטל, אכן לענ"ד יש לעורר לרבים לחדש המנהג, שבימינו כמעט נשתכחו דיני נחלות שציותה התורה לחוקת משפט, ואם הבת נוטלת חלק בירושה לא רק שעוברת על מצות עשה של נחלות, אלא כל מה שנוטלת הבת גזל הוא בידה. ואלה שהולכים לבתי המשפט שדנים לפי חוקים זרים עוברים גם על איסור, שהרי נאמר: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" – ולא לפני עכו"ם. והוא איסור חמור מאד וכנפס' בשו"ע (חו"מ סימן כ"ו ס"א):

שכל הבא לידון לפניהם הרי זה רשע וכאילו חירף וגידף והרים יד בתורת משה רבינו ע"ה, ויש כח ביד ב"ד לנדותו ולהחרימו עד שיסלק יד עכו"ם מעל חבריו.

והיינו, אפילו כשעכו"ם דנים כדיני ישראל. וכש"כ כשדנים שלא כדיני ישראל, דהוי גזל ביד הזוכה בדיניהם. ואפילו אלו הדנים לפני ב"ד, שלמעשה אין כח לבי"ד לדון דיני ירושה לפי דיני התורה¹⁴⁶, אלא שמקבלים קנין מהבן שמקנה חלק לבת, ובזה יש לדון אם מועיל קנין זה שלא יהא גזל ביד הבת, שהרי בהרבה מקרים אין הבן מתרצה אלא מחמת אונס, כי אין לו אפשרות אחרת, שכן אם לא יסכים להקנות לבת לא ידונו לו ב"ד של ישראל, ויהיה מוכרח לדון בערכאות, ונמצא שהקנין הוא באונס, וכל הנותן מתנה כאונס אינו מתנה, וכמו שנפסק בסימן ר"ה (ס"ב).

טעמים שיועיל מעשה הקניין מידי האח

אכן, יש לדון שמועיל הקנין. נקדים מה שהקשה החלקת יואב (בקונטרס קבא דקשייתא קושיא מ'), וז"ל:

תמוה לי מה שהדבר מצוי שמורדת בבעלה ואינה רוצה לדור עמו רק שגירשנה, והבעל מחמת אונסו שלא יוכל לישא אחרת נותן לה גט, ולמה לא הוי גט מעושה שלא כדין, ומה לי שגוזלת ממנו ממון שגירשנה, או שגוזלת את עצמה סוף סוף הבעל אנוס, ומוכרח לגרשה מחמת אונסה, ולמה לא יהיה הגט בטל כיון דהבעל עדיין רוצה בה, והדבר צ"ע גדול.

¹⁴⁴ תודה רבה לרה"ג הרב אליהו גולדברג שליט"א, בנו של הרב זצ"ל, על צירוף מאמר זה.

¹⁴⁵ כל כותרות המשנה והערות השוליים מאת העורך.

¹⁴⁶ כלומר, גם כשלא עושים שטר חצי זכר, מכל מקום יכולים לבוא לבי"ד כדי שיקנה האח לאחותו חלק מהירושה. ואף שלצערנו אין כוח כיום לבי"ד לדון דיני נחלות נגד חוקי המדינה, ואם יפסקו להם לחלוק כדין תורה תלך הבת לערכאות ויוציאו שלא כדין מהאח, מכל מקום, לכאורה ישנה תקנה לכך, שיעשו קניין מיד האח לאחותו, כדי שלא תעבור על איסור גזל.

ונראה לענ"ד ליישב, שאפילו באשה שגוזלת ממון כדי שבעלה יגרשנה אין הגט חשוב כגט מעושה, אלא בזמן שאחרי שיגרשנה מחזירה האשה הממון שגזלה. בכה"ג הוי גט מעושה, שהרי אינו מגרשה ברצון אלא בהכרח שיוחזר לו הממון. אבל בזמן שגזלה ממנו ממון כדי שיגרשנה, ואינה מחזירה לו הממון גם אחר שגירשה, לא הוי גט מעושה, שהרי לא גירש מחמת אונס. והרי זה דומה לגזול ממון מחבירו ומחל לו הנגזל, שאף שאילו לא גזל לא היה מוכן לתת לו מתנה, מ"מ מה שמוחל לא הוי מחמת אונס שהרי מי הכריחו למחול?

ומה שכתב החלקת יואב שהבעל אנוס מחמת שאינו יכול לישא אחרת, צ"ע מאי טעמא אינו יכול לישא אחרת? דאם לא גזר רבנו גרשום מ"ה במורדת, באמת מותר לו לישא אחרת. ואם אינו מוצא אחרת, כל שלא גרש הראשונה אין זה אונס. ודמי למש"כ הרמ"א באהע"ז (סימן קנ"ד סכ"א) בכל אלו שכופין להוציא שיכולים לגזור על כל ישראל שלא יעשו לו טובה עד שיגרש, ולא הוי גט מעושה במה שאין עושים לו טובה, דאין זה נחשב כפיה, והכי נמי זה שאין משיאין לו אשה אחרת עד שיגרש הרי זה כאין עושים לו טובה. ואם גזר רבנו גרשום מ"ה במורדת, גם בזה אין חשש גט מעושה, דהרי הרמ"א מתיר גם לגזור על ישראל שלא יעשו לו טובה, הרי שגם בגזירה אין חשש גט מעושה אם אין עושים לו רעה, רק שנמנעים מטובה, ועוד שהרי לא היתה כוונת רגמ"ה לאסור במורדת לישא אחרת כדי שיגרש, אלא גזר באופן כללי שלא לישא ב' נשים, אלא שממילא מוכרח לגרש בשביל שיתירו לו לישא אחרת, וכל שאינו מכווין במה שמאנס לחבירו שיגרש אלא שממילא יוצא שצריך לגרש לא הוי גט מעושה.

והנה ספר גינת ורדים זכור ל¹⁴⁷, ואינו תחת ידי לעיין בו, שהביא מה שחששו בטורקיה במי שגירש אשתו כדת הישמעאלים ועל פי דתם לא הניחו אותו להמשיך איתה כאיש ואישה, וחששו הרבנים שמה שיגרש כעת כדין ישראל יחשב גט מעושה, ולכן היו רגילים לתת שוחד לשופטים שידונו שאין כאן גירושין על פי דתם ואז היו מסדרין גט כדת משה וישראל. והגינת ורדים סובר דליכא בזה חשש גט מעושה שהרי אין הישמעאלים כופים אותו ליתן גט כשר, אלא שאינם מניחים אותו להמשיך לחיות עם אשתו, ולכן מה שנותן הגט הריהו נותן ברצון. ולפי"ז ה"ה הכא, שאין כופין אותו להקנות בקנין לבת, נמצא שזה שמקנה רצון גמור הוא.

ואכתי צ"ע הכא, שייתכן כאן שאם אינו מקנה בקנין לבת, אין מעבירים גם חצי הירושה על שמו, ואיגלאי שכופין אותו בזה שאין נותנים לו חצי עד שיקנה חצי השני לאחותו. אמנם, יש לומר שכיון שאם לא יסכים להקנות בקנין תלך הבת בערכאות ושם יחלקו ביניהם גם בלי קנין ממנו, א"כ נמצא שאין כאן אונס, שהרי בסוף יקבל חצי גם בלי שיקנה בקנין.

טעמים לערער על מעשה הקניין מידי האח

והנה גם אי נימא שהקנין שמקנה לאחותו מועיל, אמנם אם יש מהירשים שחילקו את הירושה בערכאות ולא בבי"ד בודאי יש לחוש לגזל ביד הבת. וכן הירשים שעושים את החלוקה בביה"ד, זה

¹⁴⁷ נמצא בחלק אבן העזר כלל א' סימן א'.

מועיל דווקא כשהיורשים הם גדולים ובידם להקנות, אבל כשהיורשים קטנים הא אין בידם להקנות, וקיי"ל שאין הבן נעשה גדול עד שיהיה בן י"ג ויום אחד ויביא סימנים, וכל שלא הביא סימנים, או שלא בדקנו אותו אין קנינו קנין, כדאמרינן בב"ב (קנ"ד ע"ב), שקטן בן י"ג שמכר נכסיו ולא ראינו שיש לו שערות אין מכירתו מכירה. ולפי"ז, כל שלא ראינו שיש לו זקן אינו יכול להקנות, אם כן יוצא שקרוב למחצית הקרקעות יש בהן חשש גזל, ויעוין בסוכה (ל"ע"א):

אמר רב הונא להנהו אונכרי כי זבניתו אסא מעכו"ם לא תגזו אתון אלא לגזוזה אינהו ויהבו לכו, מאי טעמא סתם עכו"ם גזלי ארעתא נינהו וקרקע אינה גזולת הלכך לגזוזה אינהו וכו'.

ובעו"ה יש להזהיר היום דבר זה גם בקונים אסא מישראל, כי לפי"ז יוצא שסתם ישראל ספק גזלנים הם¹⁴⁸. ולפי"ז יוצא שבמשך השנים יעלו השדות והבתים שיש בהם חשש גזל קרוב לשלשה רבעים, ועל פי דין תורה יכול הנגזל להוציא הבית והקרקע מהקונה מהגזול או לתבוע שכר דירה.

להנהיג מנהג קדום של שטר חצי זכר

ולכן נראה לענ"ד שיש לחזור ולהנהיג מה שהיה נהוג משנים קדמוניות לתת לבת שטר חצי זכר בעת הנישואין. ובקצה"ח (סימן ל"ג סק"ג) דן בשטר שלם זכר, וכנראה שהיו נוהגים גם בשטר שלם זכר, ולא מצאתי לשון זו בשום ספר. והנה ענינו של שטר חצי זכר הוא להשאיר ירושה לבת שתטול מחצית ממה שמקבל בן זכר, ושטר שלם זכר הוא שתטול חלק בירושה כבן זכר.

והנה להקנות בקנין לבת חלק מנכסיו, שלא ע"י שטר חצי זכר, זה לא יתכן. שהרי, אין קנין מועיל אלא על נכסיו שכבר ביד המקנה ולא על נכסיו שיקנה או יקבל אחר כך, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. ועוד, אפילו הנכסים שתחת רשותו, ישנם נכסים שאינם נקנים בקנין. שכן, מעות אינם נקנים בקנין סודר. וחובות שחייבין לאדם, אם הם מלוה על פה אין אפשרות להקנות בשום קנין חוץ ממעמד שלשתן. ודבר שאינו ברשותו של אדם אין שום קנין חל עליו. ועוד, אם יקנה הנכסים הם יהיו מיד של הבת, ואילו האב רוצה להקנות לאחר מיתה ואין קנין חל לאחר מותו של אדם. ואם יקנה כך שיחול הקנין שעה אחת קודם מותו צריך שלא "יכלה קנינו"¹⁴⁹, משא"כ במקנה ע"י שטר חצי זכר אין בזה כלל ספיקות.

וכדי להבין ענינו של שטר זה אעתיק לשון השטר כפי שהובא בספר נחלת שבעה (סימן כ"א), וכדי לקצר אעתיק רק עיקר השטר שהוא מעכב ולא אעתיק כל הלשונות שבאו רק לשופרא דשטר. כתב

¹⁴⁸ שהרי, הנכסים שביד הבנות בין אם הן הוציאו אותם בערכאות בין אם היה האח קטן הם גזל בידן, ונמצא שעם הזמן יתוספו עוד ועוד נכסים שהם גזל ביד בעליהם. שהרי, גם האח שירש כדן יש לו בנות, וגם הוא אם לא יוריש כדן, נמצא מעביר את נחלתו לבנותיו שלא כדן. ונמצא שגם מתוך חמישים האחוז מהנכסים שאינם גזל ביד בעליהם, שהם של האח, לאחר מכן חצי מהם עוברים ליד בנותיו בגזל. ואם כן, נמצא כבר שלושת רבעי מנכסיו השוק בגזל. וכן הדבר יתגלגל עד שרוב הנכסים שבשוק יהיו גזל ביד בעליהם. ונמצא שחלילה סתם ישראל ספק גזלנים הם, ויש לחוש במה שקונים מהם.

¹⁴⁹ יעויין בכתובות (פ"ב ע"א), ובתוס' שם (ד"ה הא דאמר מעכשיו), ותוס' יבמות (צ"ג ע"א ד"ה קנויה), ובתוס' קידושין (ס"ג ע"א ד"ה כנון), ובשו"ע (סימן קצ"ז סעיף ז') ובקצוה"ח שם.

הנחלת שבעה נוסח השטר:

זכרון עדות שהיתה בפנינו ח"מ ביום... ואמר לנו הו' עלי עדים וקנו ממני בק"ג אגב סודר מעכשיו ואף חתמו ותנו ליד בתי מרת פלונית איך שרציתי וכו', והנני מודה בפניכם וכו' איך שיש בידי ממון בתי הנ"ל... וכו' ומחויב אני לשלם סך הנ"ל לבתי הנ"ל או ליוצאי חלציה שיהיו לה מבעלה הנ"ל ע"פ התנאים המבוארים בשטר זה, וכך התנתי עמה שזמן פרעון לא יחול עלי אלא שעה אחת קודם מותי וכו', גם מחויב אני לשלם כל הוצאה והיזקות שיגיעו מחמת עיכוב פרעון חוב הנ"ל וכו', ובתי ויוצאי חלציה שיהיו לה מבעלה הנ"ל וכל באי כוחה יהיו נאמנים נגדי ונגד יורשי ונגד כל באי כוחי בלי שבועה ובלי שום קבלת חרם לומר שטח"ז אינו פרוע, וכל נכסים בין שיש להם אחריות ובין שאין להם אחריות כולם יהיו אחראים וערבים לפרע חוב הנ"ל, ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמות מן יומא דנן ולעולם. אכן תנאי התנתי עם בתי הנ"ל שיעגיע זמן פרעון הנ"ל ויאותרו בני הזכרים לירד לנחלה ולחלק עזבוני, יהיה הברירה ביד בני הזכרים לשלם לה חוב הנ"ל, או ליתן לבתי או ליוצאי חלציה שיהיו לה מבעלה הנ"ל או לב"כ חצי חלק זכר בן פשוט מכל נכסי שימצאו לי בראוי ומוחזק ומטלטלים ומתכשיטין שיהיו לי אז, חוץ מספרים וקרקעות, אע"פ שלא יגיע אותו חצי חלק לכדי ערך סך הנ"ל, מ"מ יהא המותר מתנה ביד יורשי אחרי וכו', כי ע"מ כן נמסרו המעות לידי מתחילה, אבל אם יעברו יורשי שלא ליתן לבת הנ"ל או ליוצאי חלציה כנ"ל החצי חלק כנ"ל, כשירדו לנחלה לחלוק, אז יעמוד כל השח"ז בתוקפו שמחויבים לשלם לה כל סך הנ"ל עד גמרא. גם קיבלתי עלי בח"ח ובשד"א עד"ר ועל דעת חתני הנ"ל שלא אתן שטר לשום אדם בעולם, להבריא או להפקיע שטר זה בשום תחבולה, וכל התנאים הנ"ל הותנו בתנאי כפול, בהן קודם ללאו, ובתנאי קודם למעשה, ובדבר שאפשר לקיימו ממש, כתנאי ב"ג וב"ר לכל הלכותיו, וכל דלעיל קבלתי עלי ועל יורשי אחרי בחוב גמור לאשר ולקיים כל הנ"ל בח"ח ובש"א וב"ת בפועל ובק"ס כנ"ל וכל מודעי וכו', כולם אני פוסל, ושח"ז לא יופסל ולא יוגרע מחמת שום ריעותא וכו', ותמיד יהא שטח"ז בתקפו וחזקתו וכו' כתוקף שטר חוב והודאות וכו' דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא מר' פלוני לבתי פלונית בכל מה דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למיקני ביה וכו'.

והנה תוכן השטר בקצרה כך הוא, שמודה שקיבל מבתו סכום רב כך וכך, וזמן הפרעון הוא שעה סמוך למיתתו, והתנה תנאי עמה שאם יתנו לה היורשים ממה שירשו כחצי חלק שמקבל בן זכר פשוט, על מנת כן האב לא נתחייב לה בחוב, שעל מנת כן שתטול כחצי זכר נתנה לו מתחילה המעות במתנה, ונמצא שבעת החלוקה של הירושה הברירה ביד הבנים, או שנותנים לה כחצי זכר, או שנותנים לה כל החוב, ועל דרך זה אפשר להנחיל לבת כל דבר אפי' דבר שאינו מועיל בקנין כמו חובות ודבר שאינו ברשותו, שהרי מה שצריכים אח"כ היורשים ליתן לה גם מהלואות ומדברים שאינו ברשותו אינה אלא מתנה מצידם שיתקיים התנאי שיפטרו מהחוב.

א. הטעם שאין האיסור של עבורי אחסנתא

אמנם, צ"ע במנהג הזה מ"ט לא חששו להא דאמרינן בכתובות (נ"ג ע"א):

דאמר ליה שמואל לרב יהודה שינא לא תיהוי בעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא
דלא ידיעא מאי זרעא נפיק מיניה וכל שכן מברא לברתא.

בנחלת שבעה (סי' כ"א ס"ב) הביא תירוצו של המהר"ם מינץ דלא חשיב העברת נחלה:

כדאמר ר"י משום רשב"י (כתובות נ"ב ע"ב) מפני מה תקנו כתובות בנין דכרין כדי שיקפוץ אדם
ויתן לבתו כלבנו וכו' עד כי היכי דלקפצי עלה אינשי, וזה טעמא דידן דנותנין שטר ירושה
לבנות באלו מדינות.

ותוכן תירוצו, שההיתר בזה הוא שע"י כך מוצא חתן לבתו, והרי הוא מצוה לתת בתו לאיש, ואם
לא היה נותן שטח"ז לא היה מוצא קופצין לבת. ולפי"ז יש לעיין אם ראוי לחדש המנהג של כתיבת
שטח"ז כיון שלא שייך אצלנו טעם זה, שהרי עד עתה גם כן מצא חתן לבתו. אכן, נראה פשוט שמה
שמוצא קופצין הוא משום שהחתנים סומכים שיקבלו ירושה בערכאות, ואם היו יודעים שלא יקבלו
מהירושה לא היה לוקח בתו וא"כ ממילא אין איסור עבורי אחסנתיה. והנה, בנחלת שבעה (סימן כ"א
ס"ו) כתב לבאר הטעם שהוציאו ספרים וקרקעות מכלל הנכסים שנותן לבתו, וז"ל:

וחוץ מספרים וקרקעות בת"ש ד"ק כתב דאפשר דנוהגין כן משום דאין להעביר נחלה, וקשה
א"כ גם במטלטלים שייך טעם זה, ועוד שטעם זה לא שייך כלל רק אם אינו מניח ירושה כלל
משא"כ הכא לא הוה מעביר נחלה אפילו היה להבת שוה להבן ואפילו ספרים וקרקעות, וכן
משמע מדברי המהר"ם מינץ שהובא לעיל בס"ב, ועוד דהרי אינו בלשון ירושה רק בדרך חיוב
והודאה וכו'.

אכן, יש לעיין במה שתירץ הנח"ש שלא אמרו שיש איסור להעביר נחלה אלא באינו מניח כלום
לבניו, אבל במשווה הבת לבן ליכא איסור. וכן משמע מהקצה"ח (סימן רפ"ב סק"ב) שכתב בשם
התשב"ץ (ח"ג סימן קמ"ז), וז"ל:

ובטופסי שטרות ראשונים יש שז"ר ד' זוזי, וכתב גאון ז"ל משום כדי שתהא רוח חכמים נוחה
דימנו'.

והמבואר שלא אסרו להעביר נחלה מבן אלא כשאינו משייר כלום לבן, אבל במשייר אפילו קצת
אין איסור. אכן בפ"ת (שם סק"א) כתב בשם החת"ס שאיסור יש בזה, וראיה מגמ' (כתובות נ"ג). אמנם,
לכ"ע ליכא בזה איסור חמור. עכ"פ, אין הפרש בין אם מניח לבת כמו הבן או פחות מהבן, וא"כ גם
בנותן שטר זכר שלם אין איסור בזה, אף שהשוה הבן לבת.

ב. למה עושים שטר חצי זכר ע"י קניין אודיתא?

והנה, יש לעיין מה ראו על ככה שכתבו השטח"ז בלשון הודאה שהאב מודה שקיבל מעות מבתו,
ונמצא שנתחייב האב מכח קניין אודיתא? והנה שיטת התשב"ץ, הובא בקצה"ח (סימן קצ"ד סק"ד),

שקנין אודיתא קונה בשכ"מ ולא בבריא, ויעויין במהרש"ל (גיטין י"ג ע"ב). שהקשה מ"ט תיקנו קנין מעמד שלשתן? שיקנה באודיתא! ותיריך המהרש"ל, וז"ל:

משום דשיקרא הוא ודבר שקר לא יכון לנגד עיניו, וחז"ל הרחיקו המדה כמה פעמים משום דמיחזי כשיקרא, תיקנו מעמ"ש שיהיו כל הקנינים ע"פ הדעת והאמת, אבל מאחר דזכי מהני אלא משום דדלמא איתרמי שלא יהיה הפקדון ביד הנפקד משום מילתא דלא שכיחא כי האי לא הוה להו לתקוני מעמד שלשתן מאחר שיש ג"כ תיקון בדבר אודיתא.

ולפ"ז, צ"ב מ"ט כתבו בשטר חצי זכר קנין אודיתא? והרי אפשר לעשות שטר התחייבות של האב לבתו, וכן בקנין אגב סודר שקונים העדים ממנו שמתחייב לבתו סכום גדול בתנאי שאם לא יתנו לה הירושים כחצי לבת! והנראה שחששו משום אסמכתא, שזה שמתחייב סכום גדול אם לא יתנו לה כחצי זכר הוי אסמכתא, שסומך שיתנו לה ולא תטול הסכום הגדול. שהרי, אינו רוצה שתחול ההתחייבות שלו על הסכום הגבוה. אבל, כשעושים הקנין באודיתא אין דין אסמכתא, וכמו שכתב הר"ן בנדרים (כ"ז ע"ב סוף ד"ה שאני הכא) לגבי מתפיס זכויותיו.

ואכתי צ"ע, למה לא נימא שיתקנו בכה"ג שמתחייב האב לבתו סך כחלק שיעלה בשעת חלוקת הירושה לחצי זכר? ובזה אין חשש אסמכתא, שהרי נתחייב באופן מוחלט ובלא תנאי! וגם לעולם לא תוכל לגבות יותר מחלק חצי זכר, אפילו אם הירושים לא יתנו לה ותטול בע"כ! וצריך לומר דחיישינן לדעת הרמב"ם (הלכות מכירה, פרק י"א הלכה ט"ז) שאי אפשר להתחייב דבר שאינו קצוב, ואינו יכול להתחייב כחלק חצי זכר משום שאינו קצוב, שאין אנו יודעים כמה נכסים ישארו אחר מותו.

ג. חשש הפסד לבע"ח של האבא

עוד יש לעיין במה שכותבין בשטר חצי זכר: 'אבל אם יעברו יורשי שלא ליתן לבת הנ"ל וכו', חלק כנ"ל, אז יעמוד כל השטח"ז בתוקפו שמחויבים לשלם לה כל הסך הנ"ל'. והנה, לפ"ז, בכה"ג שאין הירושים רוצים לתת כחצי זכר גובה כל החוב. ודנו האחרונים בכה"ג שהבע"ח של האב בא לגבות חובו, שיכולים היורשים שלא לתת חלק מהירושה כדי שהבת תטול כל החוב, ונמצא שיפסידו את הבע"ח השני. והיינו, תוכן התנאי כך הוא: שמודה שקיבל מעות מבתו על תנאי שאם יתנו לה הירושים חלק כחצי זכר, בכה"ג נתנה לו את המעות במתנה, ואם לא יתנו לה כחצי זכר, נתנה לו אותם בהלוואה. וקשה, דלמה לא כתבו את התנאי בשטר באופן זה שמודה שקיבל מעות מבתו על תנאי שאם תקבל ממון הירושה כחלק חצי זכר נתנה המעות במתנה, ואם לא תקבל כחצי זכר הרי המעות הלוואה, ואם היה התנאי כן גם בלא רצון היורשים ליתן לה כחצי זכר והיא באה וגבתה ממון הירושה בחובה לא תוכל לגבות יותר משיעור כחצי זכר? שכל שכבר גבתה כשיעור חלק זה נתקיים התנאי והמעות מתנה, וממילא לא יתכן להפסיד לבעל חוב יותר מחלקה!¹⁵⁰

¹⁵⁰ דהיינו, לאור קושיית הראשונים שלפי הנוסח של השטר (כפי המובא בספר נחלת שבעה) אפשר להפסיד לבעל החוב של האב, ע"י שהאחים לא יתנו לה במתנה כשווי חצי זכר, ואז היא תגבה בעצמה את כל החוב, ונמצא ששטר חובה קודם לבע"ח דאב, היה אפשר להציע נוסח אחר לתנאי, שאין המתנה שנותנים האחים תלויה ברצונם, שאם ירצו ויתנו מתנה

אכן, יש לומר שבכה"ג אי נימא שנתקיים התנאי בזה שגבתה כחלק חצי זכר וממילא המעות שנתנה הן מתנה, וא"כ התברר שגבתה שלא כדין, שמעולם לא היה האב חייב מעות, ותצטרך להחזיר כל מה שגבתה. אלא, שיתכן שאם תחזיר שוב לא נתקיים התנאי וגובה מדין בעל חוב, וחוזר חלילה¹⁵¹, ודומה להא דאמרינן בגיטין (פ"ג ע"א) במגרש אשתו בתנאי שלא תנשא לפלוני ונשאת לאחד מן השוק והיו לה בנים, ונתארמלה והלכה ונשאת לזה שנאסרה עליו, הגט בטל ובניה ממזרים. והקשו בתוס' (ד"ה ועמדה): כיון שהגט בטל נמצא שלא תפסו בה קידושי שני ולא עברה על התנאי, ולמה בניה ממזרים? ותירצו: שנשאת לזה שנאסרה עליו אחר מות המגרש הראשון שתפסו קידושיו שהרי אלמנה היא, ע"כ. וכבר נתקשו בדברי התוס': מה הוקשה להם, שכיון שהגט בטל לא תפסו בה קידושיו ולמה בניה ממזרים? הא אם תאמר שאין בניה ממזרים נמצא שהגט של הראשון לא בטל ותפסו בה קידושי שני וחוזר חלילה! והרי, לא פשוט להתוס' שהגט לא בטל¹⁵²! ותירצו בשם הגאון ר' שמעון שקאפ, שזה הכלל: שלא יתכן שיתפסו בה קידושין, שאם יתפסו הם גורמים לבטל הקידושין ולכן מתחילה הם אינם חלים. וכן מוכח מקידושין (נ"ע"ב) במקדש שתי אחיות שאינם מקודשות. והטעם: שכל שאינו בזה אחר זה אפילו בבית אחת אינו. וקשה, שמ"מ כיון שלא חלים קידושין של שתיים, מאי טעמא אין קידושין תופסים באחת מהם? דהרי אין מי שיבטל קידושיה! ועל כרחך, שכיון שתאמר שתחול של אחת מהם ממילא צריך לתפוס גם על השנייה, שמה חזית שיתפוס בזו יותר מזו? ואם נאמר כך יתבטלו קידושי שניהם, ולכן מתחילה אין חלים הקידושין על שום אחת מהם. וה"ה הכא, אם תזכה בחלק חצי זכר מדין חובה ממילא תפקע הזכיה שנתגלה שאין כאן חוב, ולכן מתחילה לא חלה זכיתה, ולכן לא שייך לכתוב התנאי בכה"ג, אלא לכתוב שאם יתנו לה היורשים היינו שיתנו ברצונם, אבל כל שלא נתנו ברצונם אף שגבתה חלק חצי זכר בחובה לא נתקיים התנאי שיתקיים המתנה ועדיין

כחצי זכר הרי המעות שנתנה לבעל הם מתנה ואין חייבים לה, ואם לא ירצו הרי הם הלוואה וחייבים לה, אלא שאפילו אם גבתה את המעות בעל כרחם של האחים בשווי כחצי זכר הרי נתקיים התנאי והמעות מתנה ואין חייבים לה. ואז, ממילא, אין כאן שטר חוב לבת, ושטר חובו של בע"ח דאב קודם, והוא יגבה חובו. ולפ"ז, אם תגבה את כל החוב, הרי בכלל מאתיים מנה, ונמצא שגבתה גם כחצי זכר, ונתקיים התנאי, וממילא נמצא שהמעות ניתנו בתורת מתנה ולא בתורת פירעון חוב, ואין כאן כלל חוב קודם של הבת, והבע"ח דאב יכול לגבות מהירושה.

¹⁵¹ דהיינו, אם תגבה את החוב שלה, נמצא שהמעות ניתנו לה במתנה, כאמור לעיל. וממילא, בע"ח יכול לגבות ממנה, והוא יגבה את כל חובו, ואז נמצא שהיא לא קיבלה גם כחצי זכר (במידה וחובו של בע"ח כולל גם את הסכום של חצי זכר), ונמצא שמעולם לא קיבלה מתנה מהאחים, שהרי היה של בע"ח, ושוב לא נתקיים התנאי, ואז נמצא שעדיין חייבים לה, ושטר חובה קדם, ושוב תגבה את חובה, ושוב נמצא שאין זה חוב אלא מתנה, וחוזר חלילה (אלא, שלכאורה יש להקשות, שבע"ח מכאן ולהבא הוא גובה! ומה שגובה לאחר שגבתה היא אינו עוקר למפרע את מתנתה שקנתה מהאחים, ונתקיים התנאי, ובע"ח דאב גובה כדין).

¹⁵² דהיינו, גם כאן ישנו מעגל שחוזר, שאם נישואיה למי שנאסרה עליו חלים נמצא שאין כאן גט ממגרש ראשון, ובניה שנולדו ממי שנשאת לו לאחר הגירושין הראשונים הם ממזרים. אך, אם אין כאן גט, גם נישואיה למי שנאסרה עליו אינם נישואים, וממילא לא נתקיים התנאי, וממילא הגט גט, ואין בניה ממזרים, וחוזר חלילה. ותוס' הקשו: למה בניה ממזרים? ונתקשו בדבריהם, מאי חזית שהקשו מבניה ממזרים? שהרי, כמו שיש צד לומר שבניה ממזרים, באותו אופן שייך לומר שאין בניה ממזרים! ומה יותר קשה שבניה ממזרים משאין בניה ממזרים?

יכולה לגבות כל חובה.

ד. נאמנות האב לומר שנתנה לו מתנה מכוח מיגו

והנה בשטר חצי זכר שהעדים חותמים שהבת נתנה לו מתנה בתנאי, צ"ע היאך יכולים העדים לחתום על סמך הודאתו? והרי אינם שומעים דבר זה מהבת שהיא המתחייבת אלא מהאב, ואין אדם נאמן על עצמו אלא לחובתו אבל לא לטובתו! ואפי' נאמין לו שקיבל מעות מבתו, אבל לא נאמין לו שאם יתנו לה כחצי זכר נתנה המעות במתנה! אכן התירוץ פשוט, שנאמן מכוח מיגו והפה שאסר הוא הפה שהתיר, שהרי אילו לא הודה שקיבל ממנה מעות לא היינו יודעים, ונאמן במה שאומר שנתנה לו המתנה בתנאי במיגו שלא הודה כלל שקיבל ממנה מעות.

ולפ"ז, נראה לדון במודה ששרף גדישו של חברו בשבת, שפטור מלשלם משום שקם ליה בדרכה מינה, וכדין שורף גדיש חברו בשבת שפטור. ואין אומרים שנאמן לו ששרף הגדיש אך לא נאמן לו במה שאומר לפטור עצמו שהיה בשבת, שכן נאמן במיגו שלא היה מודה ששרף. אכן לפי זה, לדעת הסוברים שאין אדם עושה עצמו רשע אפילו במיגו, והובאה דעה זו בש"ך יור"ד (סימן קס"ח ס"ק ע"ט), ובנתיבות כללי מיגו (שבסוף סי' פ"ב סכ"ה) הביא שתי דעות בזה, ולפי"ז המודה ששרף גדישו של חברו בשבת יתחייב לשלם, שנאמן על זה שאמר ששרף הגדיש ואינו נאמן על מה שאומר שהיה בשבת!

אכן יותר נראה שנאמן ופטור לגמרי, שעד כאן לא אמרו שאשה שאומרת אשת אישי הייתי ונתגרשתי שנאמנת במיגו דהפה שאסר, אלא במקום שאומר שני דברים, אחד לרעתו ואחד לטובתו, כגון: באשה שאומרת א"א הייתי וגרושה אני. דהיינו, יש כאן שתי עובדות. וכן באומר שזהו ז' של אביך ולקחתיה, שנאמן במה שאומר לטובתו במיגו שלא היה אומר הדבר לרעתו. אבל, כשאנו אומר שני דברים אלא דבר אחד, כגון: ששרף גדיש של חברו בשבת, שאין כאן אלא עובדא אחת של שריפת הגדיש שהיה בשבת, וכיון שהדבר הזה כפי שהוא מספר אינו מחייבו, נמצא שגם בלי הדין של הפה שאסר היה נאמן, שהרי אי אפשר להאמינו יותר ממה שהוא עצמו מודה, ודוקא באומר שני דברים אילולא הפה שאסר הייתי מאמינו בדבר אחד לרעתו. ודמי לדברי הקצה"ח (סימן נ"ב) בעדים שאמרו שנתכוונו להעיד על קידושין שקידש אחד שלא בפני החכם שבקהל והפרנסים ויש חרם הקהל על כך, כיון שלדבריהם עבר על החרם לא חלו הקידושין, שלא קידש בפני עדים כשרים. ואין אומרים שנאמנים שקידש ולא שנתכוונו להעיד, שלא ייתכן להאמינם דבר שהם בעצמם אומרים בהיפך, שהם אומרים שאינה מקודשת¹⁵³. וה"נ בני"ד, במודה שקיבל מעות מבתו בתנאי לא שייך לומר

¹⁵³ שם חילק קצות החושן בין פלוני רבעני לרצוני, וכן הרגנוהו, שעושים פלגין דיבורא, לבין מקרה של עדים שאמרו שנתכוונו להעיד על אדם שקידש אשה באופן שעבר על חרם הקהל, שבמקרים הראשונים לא תליא העדות שהוא רבע לזה שהוא עשה לרצונו או לאונסו, או שהוא מת לזה שהם הרגוהו, ואילו במקרה השני צריך להוסיף על עדותם כדי לקבל את עדותם על הקידושין. דהיינו, במקרים הראשונים עיקר העדות היא שרבע או שמת, והעובדה שזה נעשה לרצונו או שהם הרגוהו זה עניין נוסף, ולכן אלו שתי עדויות. ואילו, כאן עיקר העדות היא שנתקדשה בפני עדים כשרים, שכל שאין עדות שנעשה בפני עדים כשרים אינה מקודשת. ולכן כשמעידים באופן שבעצם העדות נמצא שהם פסולים, כגון שעברו על

שנאמינו שקיבל ולא נאמינו שקיבל במתנה על תנאי. אכן, לפי"ז, במודה שחייב לחבירו ריבית נפטור אותו מהאי טעמא. אמנם, מהש"ך ביו"ד (סי' קס"ה ס"ק ע"ט) משמע שגם בכה"ג חייב. וצריך לדחוק, שאיירי שם באופן אחר, וצ"ע.

ה. מתנתא טמירתא

והנה בסי' רמ"ב (ס"ג) מבואר שהנותן מתנה לחבירו צריך שתהא גלויה ומפורסמת, והנותן מתנה מוסתרת לא זכה במתנה. ולפי"ז, צ"ע דבנחלת שבעה לא כתב שצריך לכתוב השטר בפרהסיא! ואפילו למש"כ המחבר שם (בס"ג) שהאידנא לא חיישינן לכך, דכל שמצוה לכתוב בסתם דעתו שיכתבו כמנהג הסופרים, מ"מ כתב הרמ"א שלכתחילה טוב לפרש בהדיא! ועוד, כיון שאינו נכתב בנוסח הרגיל של שטר חצי זכר, אדרבה נמצא שמנהג הסופרים שלא לכותבו, ויפסל בסתמא! וצ"ל דבמה שכתב ששטר חצי זכר לא ייפסל מחמת שום טענה וריעותא ותמיד יהיה בתקפו הרי זה כאילו כתב ליתן בפרהסיא. אמנם, צ"ע דהרי השטר כשלא נכתב בפרהסיא, היינו טעמא דאמרינן שכוונת הנותן היתה להטעות את המקבל, א"כ ה"ה בכל הלשונות האלו כוונתו רק להטעות! והנראה בזה שנתחייב, מאחר שבקנין אודיתא ליכא חסרון של מתנה טמירתא, דהרי הודה, וא"כ הוי ליה הודאת בעל דין, ולעניין הודאה אין דין שצריך להיות בפרהסיא, ודמי לדיני אסמכתא דאמרינן לעיל דליכא דין אסמכתא בקנין אודיתא.

שינויים בנוסח הנחלת שבעה

לפי"ז, נראה לנהוג למעשה שבכל נשואין יבקש הרב מאבי הכלה שיחתום על שטר חצי זכר או זכר שלם. ואין צריך עדים לזה, שהרי שטר בחתימת ידו מועיל לגבות מבני חורין ומיורשים. אלא שנראה שיש להשמיט מהנוסח של הנחלת שבעה: 'גם קיבלתי עלי בח"ח ושד"א עד"ר, וכפרט על דעת חתני הנ"ל שלא אתן לשום אדם בעולם להברית או להפקיע שטר זה', ע"כ. מאחר שבזמננו השטר ח"ז היה בתור נדוניא לכן כתבו כן, משא"כ בזמננו שאין הנישואין על דעת כן. ואף שכתבנו לעיל שגם היום הנישואין על סמך שיטול חלק בירושת חמיו לפי חוקי הערכאות, מ"מ אין לנו צורך לתת תוקף יותר ממה שמקבל בערכאות לפי דיניהם. וכן יש לשנות הנוסח ולכתוב כך: 'ומחויב אני לשלם סך הנ"ל לבתי הנ"ל או ליוצאי חלציה שיהיה לה מבעלה הנ"ל ושיחיו אחר מיתתי', והטעם בזה לפי מש"כ הח"מ (סי' צ' סק"ב) והב"ש (ס"ק ד'), דמאחר שהודה לא אמרינן אומדנא בהודאה, והבעל יורש בכל גווני.

החרם, או שהיו מאחורי הגדר, אם כן יש חוסר בעצם העדות, שלא העידו שהיה בפני עדים כשרים. ולא שייך לומר כאן פלגינן דיבורא, כי צריך כאן להוסיף על דבריהם כדי שנקבל את עדותם. לעומת זאת, אם העידו על הקידושין אלא שאמרו שהם פסולים, בזה ודאי אמרינן פלגינן דיבורא ואין אדם משים עצמו רשע (ולא כפי שהבין הנתיבות מדברי הקצות, ולכן הקשה עליו), שהרי אלו ודאי שני עניינים שונים, ויעויין במלואי חושן. וגם כאן יש לומר כן, שאין לומר שנחייב אותו יותר ממה שהוא חייב את עצמו, שמאחר וכל החיוב שלו נובע מכוח נאמנותו, ובלעדי זה לא היינו מחייבים אותו, מניין לחייב אותו ולהוציא ממון ממנו במה שהוא עצמו לא חייב את עצמו?

והנה, הרמ"א שם (סי' צ' ס"א) כתב דבשטר חצי זכר אם מתה הבת בלא זרע של קיימא נתבטל החוב. אמנם מלשונו של הנחלת שבעה שכתב שמחויב לשלם לבת או ליוצ"ח שיהיו לה מבעלה, משמע דאם אין לה יוצ"ח אין מתחייב. ולכן נראה שעדיף לפרט כהאי גוונא שאם תמות הבת בלא זרע יתבטל החוב, והבת נתנה לו את המעות במתנה. וכן נראה עוד בזה להשמיט הלשון ליוצ"ח שיהיה לה מבעלה הנ"ל ולכתוב ליוצ"ח, דהרי כוונתו לתת עבור בתו.

והנה, בלשון השטר שכתב הנחלת שבעה מבואר שאינו נותן לביתו קרקעות וספרים, ונראה שבזמנינו עיקר הרכוש שמשאירים רוב בני אדם הם הדירה, ואם השטח"ז לא כולל קרקעות כמעט שלא נשאר עניין בשטר הזה, וממילא אין להוסיף: 'ללא קרקעות וספרים'. וביאר הנ"ש (סימן כ"א ס"ו) הטעם בזה, שיש עגמת נפש שיאבדו מתוך משפחתו, אבל מטלטלים שניידו לא קפדי אינשי אם תסוב לנחלה לבית אב אחר. ונראה שטעם זה היה שייך בזמנם שרצונו של האב לא לתת אלא שהוכרח לכך מחמת חתנו ליתן לבתו כעין ירושה, ולכן היה שייך טעם עגמת נפש על קרקעות וספרים, משא"כ בזמנינו שרוב בני אדם ברצונם שהבת תירש ונשתכח מרובם כלל דין התורה בזה, לכן לא שייך טעם עגמת נפש. לכן נראה לענ"ד להשמיט קרקעות, ולהשאיר רק ספרים. וביותר נראה שלא היה זה מנהג קבוע לשייר ספרים וקרקעות, וכמו שנראה מלשון הרמ"א (סי' רפ"א, ס"ז), וז"ל: 'התנה שלא יהא חלק לבתו בספרים וקרקעות וכו'', ע"כ, ויעויין בפתחי תשובה סק"ב. ועוד, נראה שדוקא בבתי שנסארים בניו לגור בהם שייך טעם קפידא ועגמת נפש, אבל בזמנינו שרגילים למכור בית שירשו וכל אחד יש לו בית משלו אין מקום לשייר קרקעות, וכן משמע מהחת"ס (בשו"ת אהע"ז ח"ב סי' קס"ח הובא בפת"ש שם סק"ג).

והנה הנח"ש (סימן כ"א ס"א) כתב שיש נוהגין שגם אם הכלה כותבת שטח"ז, ולפ"ז נראה שגם האם תכתוב. העולה מהנ"ל, בזמן הנישואין ובזמן כתיבת הכתובה יחתמו הורי הכלה על שטר חצי זכר או זכר שלם. ואם ההורים מסרבים, מהראוי שיכתבו צוואה המועלת בדינא דמלכותא שנותנים הכל לבנים ולא לבנות להציל הבנות מאיסור גזל. ועוד, נראה באם כתבו שטח"ז שצריך לברר האם מועיל בערכאות שהבת לא תטול יותר מזה, שאל"כ שמא תטול גם השטח"ז וגם חלק בירושה, ולכן יש לכתוב שטר שיועיל גם בדיניהם.

חתימה על שטר בלי ידיעת משמעותו

הנה בכל שטר חצי זכר שחתמו ההורים ולא הבינו את משמעות הדברים צ"ע אם מועיל השטר. בסימן ס"ח (ס"ב) כתב הרמ"א:

שטר שעשוי לפני עכו"ם והלוה בעצמו חתום עליו אף על פי שאינו יודע לקרות חייב בכל מה שכתוב בו שהרי גמר בדעתו להתחייב לכן חתם עצמו ובודאי קראוהו לפניו והאמין לקורא ההוא.

ועיין לעיל (סימן מ"ה ס"ג), ושם בבאר הגולה (סק"ו) כתב שכל הסומך על נאמנות אחרים הוא גומר בדעתו להתחייב בכל מה שאומר, עכ"ל. והנה, הטעם בזה שמסתמא הסבירו לו מה שנכתב בשטר. ואפי' שאינו מבין, כוונתו להתחייב מה שכתוב בו. ומ"מ נראה שאם נכתב בשטר דבר שאינו עולה

בדעתו, מסתבר שאינו מתחייב בחתימתו. ומש"ה החותם בשטר ריק, שהוא ממרני חלקה שמתחייב כל מה שיכתוב אחר כך, כמש"כ הסמ"ע (סי' מ"ח סק"א) שגובה בממרני, מ"מ נראה שאם יכתוב דבר שאינו רגיל לא יתחייב, שעיקר הטעם שרצונו להתחייב, ודוקא בדבר שיש אומדנא שיכתוב כן, אבל אין כוונתו לסכום גדול. ולפ"ז, אם הורגל הדבר לכתוב שטח"ז מועיל השטר אפילו כשאין מבין משמעותו.

שימושים נוספים שאפשר לעשות בנוסח שטר חצי זכר

והנה בדרך שטר חצי זכר אפשר לסדר צוואות על פי דין תורה אפילו לבריא שרוצה לסדר צוואה, והרי צריך קנין, והרבה דברים שאין קנין מועיל בהם, וכמו שכתבנו לעיל! ולכן העצה לכתוב שחייב סכום רב יותר ממה שאומר שישאר בירושה, וממילא יגבה זה שמצוה לו בחובו, ואין צריך להוסיף תנאי שאם יתן לו כל הירושה קיבל המעות במתנה¹⁵⁴. אבל אם מניח מקצת לבניו יש להתחייב חוב לזה, ובתנאי שאם יתנו לו אחוז מהירושה כפי שמצוה אז נתן לו המעות שהודה שקיבל ממנו במתנה. ואם רוצה ששני אנשים יקבלו כל אחד חלק שוה בירושה צריך להודות שקיבל משניהם מעות בתנאי שאם יתנו להם חלק בירושה הרי קיבל המעות במתנה, ואם לא יתנו להם חלק קיבל המעות בהלואה. אבל אם רוצה לתת לאחד שליש מהירושה ולשני שני שליש, אם יכתוב שמודה שקיבל מעות משניהם, אם לא ירצו ליתן להם יתברר שחייב לשניהם, ויגבה כל אחד חצי הירושה, ואף אם יכתוב שחייב לאחד סכום כפול מהשני מ"מ לא יועיל, שהדין בחייב לשנים לאחד אלף ולשני מאה, והניח נכסים שוה מאתים נוטל כל אחד מאה¹⁵⁵. אכן, יש אפשרות להתחייב בלשון התחייבות לאחד סכום כשליש מהירושה ולשני סכום כשני שליש מהירושה, דהא קי"ל דלא כשיטת הרמב"ם (הלכות מכירה כ"א א'), אלא שיכול אדם להתחייב דבר שאינו קצוב.

והנה, בכתובות (פ"ג ע"א) בדין סילוק של בעל מנכסי אשתו¹⁵⁶, דמועיל כשנעשה הסילוק לאחר האירוסין וקודם הנישואין, ובזמנינו שנעשים הארוסים והנישואים ביחד, העצה בזאת שהסילוק יעשה בדרך שטר חצי זכר שהאשה תכתוב שטר כעין חצי זכר והוי כהודאה שמחויבת ליורשה. ואפי' לפי מה שכתב החת"ס במנהגי עיר פרשבורג להסתלק בין האירוסין לברכת שבע ברכות, מ"מ במציאות קשה לעשות הסילוק בזמן הזה. אלא, שבכה"ג שעושה שח"ז בעינן חתימת העדים, דאל"כ הוי מלוה ע"פ, ואין חיוב לפרוע מירושת אשתו אלא במלוה בשטר שגובה מלקוחות וגובה מהבעל שדינו כלוקח. וכן יש לכתוב בשטר ח"ז שעבוד מטלטלים אגב קרקע. והא דמבואר בסי' קי"ג (ס"ג)

¹⁵⁴ דהיינו, היכא שמשאיר את כל כספו לאחד, הוא יודה שיש לו חוב יותר מסכום הירושה, וממילא יגבה בחובו, ואין צריך עוד תנאי כמו שיש בבית, שאם לא יתנו לו את הירושה הרי זה חוב, ואם יתנו את הירושה כולה הרי זה מתנה, שבין כך ובין כך הרי גובה את כל הירושה (שהרי סכום הירושה בכלל סכום החוב), ורק אם רוצה להשאיר לבניו מקצת הירושה יש לעשות תנאי זה.

¹⁵⁵ כמבואר בשו"ע (סימן ק"ד סעיף י').

¹⁵⁶ כגון שבאה להינשא בשנית ואינה רוצה שיירש בעלה השני את נכסיה.

דבזמן הזה אפילו שעבוד מטלטלי אגב קרקע אין טורף ממטלטלין שמכר משום תקנת השוק ואפילו שיש שטר, מ"מ מסתבר שמהבעל גובין דלא שייד בזה תקנת השוק. וכבר נחלקו הב"י והמב"ט, יעוין בס"ס ס"א, דשיטת הב"י שבשטר אין תקנה דהרי לא שכיח, ושאני מתנה דאי לאו דעביד ליה נייח נפשיה לא נתן לו המתנה, ולפ"ז בירושת הבעל יש לומר דליכא בזה תקנת השוק. וצ"ע דהרי במלוה ע"פ אין גובין מהבעל, ויעוין בהש"ך (סי' שנ"ו סק"ב) שהעלה שדוקא בזמן שכלם כותבים מטלטלי אגב קרקע שייד תקנת השוק, ולפ"ז בזמנינו שאין רגילים בכך מועיל הכתיבה. ועוד נראה בזה שיכתבו שהאם מתחייבת כשיעור הירושה, דאל"כ יש חשש שתגבה מלקוחות אחרים.